

ARTYKUŁY

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 33 (2)/2015, s. 103–121

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2015.020>

IVO BARAN*

Polští socialisté na československém Těšínsku v meziválečném období – příklad střetu identit a loajalit v národnostně smíšeném pohraničním regionu

Polish Socialists in the Czechoslovak Silesia in the interwar period – an example of a conflict of identities and loyalties in ethnically mixed border region

Streszczenie: Socjaliści polscy na Śląsku Cieszyńskim byli częścią galicyjskiej socjaldemokracji w Cesarstwie Austro-Węgierskim przed rokiem 1918. Tworzyli narodowo uświadomioną polską partię polityczną i w I wojnie światowej popierali mocarstwa centralne w walce z Rosją. Polscy socjaliści byli świadomymi Polakami i jako tacy podzielali wszystkie podstawowe polskie koncepcje narodowe dotyczące Śląska Cieszyńskiego jako odwiecznej ziemi polskiej. Wnioski, które wypływają z analizy historii polskich socjalistów w Czechosłowacji pokazują, że byli oni przede wszystkim polskimi patriotami, a dopiero

* Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, Smetanovy sady 2, 301 00 Plzeň;
e-mail: ivo.baran@centrum.cz.

potem socialistami. Polscy socjaliści, dla których program socjalistyczny był ważniejszy niż ich tożsamość narodowa, w 1921 roku przeszli do ugrupowania komunistów.

Abstract: The Polish socialists in the Teschen Silesia region were a part of the Galician Social Democracy in Austria-Hungary Empire before the year 1918. They were the Polish national-aware party and in the World War I supported central powers in their fight against Russia. The Polish socialists were ardent Poles and shared all the basic Polish conceptions regarding the Teschen area as a long-lasting Polish territory. The conclusion of the history of the Polish socialists in Czechoslovakia is that they were Polish patriots at first and then anything else. Poles who supposed the socialist program as the most important became communists in 1921.

Słowa kluczowe: socjaldemokracja, mniejszości narodowe, tożsamość narodowa

Keywords: social democracy, ethnic minority, ethnic identity

V této své studii bych se chtěl pokusit analyzovat situaci socialistů z řad polské menšiny na československém Těšínsku v meziválečném období z hlediska způsobu uvažování a hodnotových preferencí, ke kterým se příslušníci tohoto politického směru hlásili a poukázat na obtíže, které byly s příslušností k tomuto hnutí z hlediska života polské menšiny na Těšínsku spojeny. Studie vychází z disertační práce, kterou jsem obhájil v roce 2007 na Slezské univerzitě v Opavě¹.

Polští socialisté na Těšínsku byli dědici politické strany, která pod názvem Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska (PPSD) působila v Habsburské monarchii od konce 19. století. V rámci polského socialistického hnutí před rokem 1918 šlo o stranu, která se zcela jednoznačně orientovala na spolupráci s PPS v kongresovém království, a vůči konkurenční SDKPiL se naopak chovala krajně odmítavě. Během první světové války se tato strana jednoznačně stavěla za obnovu nezávislého Polska a řada jejích členů a funkcionářů se osobně angažovala v Piłsudského legiích. Zhroucení pozic ústředních mocností na podzim 1918 představitelé této strany uvítali a veškerou svou energii soustředili na obnovu nezávislého

¹ I. Baran, „Polští socialisté na československém Těšínsku a Ostravsku v meziválečném období 1918–1938“, Disertační práce. Slezská univerzita, Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, 2007.

polského státu, přičemž socialistický program přeměny společnosti a prosazení radikálních sociálních změn byl pro tuto chvíli odsunut do pozadí. I v tomto směru tak PPSD prakticky následovala postoje PPS a v roce 1919 se obě strany sloučily². V podmínkách Těšínského Slezska podobná politika vedla k tomu, že se zdejší organizace PPSD soustředila na spolupráci s dalšími regionálními polskými politickými stranami s cílem prosadit připojení co největší části tohoto území k Polsku, přičemž řešení sociálních otázek bylo odloženo na později.

Otázka, jakým způsobem by mělo být rozděleno Těšínské Slezsko mezi Československo a Polsko, ovšem vedla k nevyhnutelnému konfliktu mezi oběma státy. Československo-polský spor o území Těšínského Slezska byl jedním z řady pohraničních sporů, které vznikly jako důsledek nového uspořádání střední Evropy po první světové válce. Příčinou konfliktu byly konkurenční nároky Československa a Polska na toto území, které navazovaly na starší konflikt mezi českým a polským národním hnutím v tomto regionu, který nabýval na síle od počátku 20. století³.

Bezprostředně po rozpadu Habsburské monarchie došlo mezi místními polskými a českými představiteli k provizorní dohodě o rozdělení správy na daném území, přičemž zde bylo zdůrazněno, že jde o provizorium, které nijak nepředjímá konečné rozdělení daného území mezi oba státy. Podle této dohody připadly více než tři čtvrtiny tohoto území pod polskou správu, což odráželo aktuální rozložení sil v daném regionu. Polská strana ovšem během krátké doby začala usilovat o zakonzervování tohoto stavu, který byl pro Polsko výhodný, což vyvolávalo protesty českých představitelů. Na konci listopadu 1918 pak bylo rozhodnuto, že první volby v obnoveném Polsku se uskuteční 26 I 1919 také na území Těšínska pod polskou správou. Toto rozhodnutí prohloubilo české obavy, že by se provizorní hranice správních oblastí na sporném území mohla proměnit v trvalou hranici mezi oběma státy. Vzhledem k neochotě polské strany své roz-

² Nejpodrobnější vylíčení historie této strany obsahuje kniha W. Najdus, *Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska 1890–1919*, Warszawa 1983.

³ A. Stępniaak, *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i w początkach XX wieku (do 1920 roku)*, Katowice 1986, s. 110–211; *Češi a Poláci v minulosti*. Díl 2, Praha 1967, red. V. Žáček, s. 349–448.

hodnutí o uskutečnění voleb na Těšínsku revidovat, bylo na československé straně rozhodnuto přikročit k vojenskému obsazení sporného území. To se stalo během posledního lednového týdne roku 1919, čímž byl celý spor přenesen na mírovou konferenci v Paříži.

Pro potřeby této studie pokládám za zbytečné podrobně rekapitulovat průběh tohoto sporu. Postačí konstatovat, že skončil rozdělením Těšínska rozhodnutím konference velvyslanců ve Spa v červenci 1920 poté, co se ukázalo jako nemožné vyřešit daný spor plebiscitním hlasováním. Asi netřeba dodávat, že tento územní spor vyvolal na obou stranách silné emoce a v jeho průběhu došlo k řadě případů násilí na protivnících a vyhánění osob druhé národnosti. Podstatné je, že rozhodnutí o rozdělení tohoto území zcela uspokojovalo český minimální program a dávalo Československu vše, co jeho představitelé požadovali, tedy především celou košicko-bohumínskou dráhu, která zajišťovala dopravu mezi českými zeměmi a Slovenskem, a dále celý ostravsko-karvinský kamenouhelný revír. Na české straně tudíž s tímto stavem převažovala mírná spokojenost, zatímco v Polsku bylo toto rozdělení vnímáno jako naprosto nespravedlivé⁴.

Hlavním důvodem nespokojenosti na polské straně bylo to, že Československu byla přiřčena území, na kterých měla podle rakouského sčítání lidu z roku 1910 jasnou většinu polská národnost. Celkově se součástí Československa v roce 1920 stalo území, na kterém žilo v roce 1910 asi 140 tisíc Poláků (přesněji řečeno lidí, kteří polštinu udali jako svou obcovací řeč). Podle československého sčítání lidu z roku 1921 však byl počet Poláků v Československu jen asi poloviční. To bylo způsobeno několika skutečnostmi. Nejdůležitější bylo, že československé občanství nezískali automaticky všichni obyvatelé, ale pouze ti, kteří měli domovskou příslušnost v některé ze zdejších obcí, takže několik desítek tisíc imigrantů z někdejší rakouské Haliče, kteří na Těšínsko před rokem 1918 přicházeli za prací, muselo o občanství složitě žádat, přičemž o jeho udělení rozhodovaly dle své úvahy československé úřady. Další příčinou úbytku Poláků bylo to, že na Těšínsku existoval jev známý i z jiných regionů, který se vyskytuje na-

⁴ Z posledních českých a polských publikací o tomto sporu P. Jelínek, *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*, Opava 2009; M. K. Kamiński, *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*, Warszawa 2001.

příklad na Horním Slezsku i v současné době, kdy se část obyvatel, pro kterou je polský dialekt mateřským jazykem, odmítá hlásit k polské národnosti. Na Těšínsku šlo o sympatizanty tzv. šlonzáckého hnutí, kteří během sporu o Těšínsko podporovali českou stranu a uvědomělými Poláky byli proto vnímáni jakožto zrádci a nepřátelé. Část Poláků také území československého Těšínska poté, co bylo rozhodnuto o jeho rozdělení, opustila (obvykle se udává číslo 12–14 000 osob). Národnostní politika československé administrativy přitom zvláště v prvních letech po rozdělení Těšínska z velké části vycházela z představy, že Poláci byli na Těšínsku před rokem 1918 spolu s Němci privilegovanou národností, která Čechy utlačovala. Tuto „historickou nespravedlnost“ se pak čeští úředníci snažili napravit, což v praxi znamenalo všestrannou podporu zájmů českého obyvatelstva na úkor obyvatelstva polského a německého⁵.

Je tedy zřejmé, že situace v regionu byla z národnostního hlediska mimořádně komplikovaná a napjatá. Polští socialisté na československém Těšínsku byli jednou ze tří politických stran, které reprezentovaly zájmy polské menšiny. Různé skupiny polských socialistů v Československu se sjednotily v únoru 1921 ve straně pod názvem Polska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSPR). Zájmy polské menšiny dále zastupoval křesťansko-demokratický Związek Śląskich Katolików (ZŚK) a Stronnictwo Ludowe (SL), přičemž tyto další dvě polské strany prakticky vyjadřovaly konfesní rozdělení polské společnosti na Těšínsku na katolíky a protestanty⁶.

Osudy polských socialistů v Československu po skončení první světové války pak lze v jistém smyslu pokládat za hluboce tragické. Vývoj polského socialistického hnutí na československém Těšínsku byl velmi odlišný

⁵ Autor této studie publikoval k problematice národnostních posunů při sčítání lidu na Těšínsku v meziválečném období studii *Otázka národnosti při československém sčítání lidu na Těšínsku v meziválečném období*, „Slovanský přehled“ 2008, obj. 94, č. 1, s. 15–32. K národnostní politice československé administrativy na Těšínsku v meziválečném období pak autor edičně připravil a publikoval několik dokumentů: *Dva dokumenty zemského prezidenta Šrámka k národnostním poměrům na československém Těšínsku na počátku 20. let*, „Slezský sborník“ 2007, obj. 105, č. 3, s. 200–215.

⁶ J. Malíř, P. Marek, et al., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, 1. díl: *Období 1861–1938*, Brno 2005, s. 495–509, 943–956.

od poměrů v meziválečném Polsku, a naopak byl typově obdobný vývoji, ke kterému došlo v řadách českých a německých sociálních demokratů v Československu. Zatímco v Polsku byli komunisté izolovanou a nepočtenou skupinou, v Československu šlo o významnou politickou sílu, která zde působila zcela legálně a v parlamentních volbách získávala kolem 10 procent hlasů.

Vývoj v rámci dělnického hnutí v českých zemích je příkladem jevu, který popsal norský politolog Stein Rokkan na základě svého konceptu konfliktních linií. Nástup bolševické revoluce v Rusku v roce 1917 vedl k rozštěpení dělnického hnutí na stoupence bolševické varianty socialistického vývoje a její odpůrce, přičemž uvnitř dělnické komunity tak vznikl konflikt mezi národní (a reformně socialistickou) a mezinárodní (revolučně bolševickou) politickou identitou. V Polsku byl tento konflikt výrazně asymetrický, jelikož příznivci sovětského modelu zde byli v jednoznačně menšině. V Československu byl tento poměr odlišný, a síly příznivců a odpůrců komunistického režimu v Rusku byly v řadách organizovaného dělnictva přibližně vyrovnané, přičemž na počátku 20. let stoupenci komunistů v řadách organizovaného dělnictva dokonce převažovali.

Jako ve všech středoevropských státech, i v Československu byla komunistická strana mnohonárodnostní organizací, což také vedlo k různým názorovým sporům uvnitř strany. Ve dvacátých letech se v rámci Komunistické strany Československa (KSČ) dělicí linie různých názorových sporů často shodovaly s národnostními hranicemi. Čeští komunisté tak projevovali sklony k umírněnosti a „pravcovým úchylnkám”, zatímco funkcionáři z řad národnostních menšin byli často levicovými radikály a jakýmisi „hlídacími psy” Kominterny, kteří měli na české komunisty dohlížet⁷.

V řadách polského dělnického hnutí na Těšínsku došlo k vývoji podobnému tomu, jaký nastal v dělnickém hnutí ve zbytku českých zemí. Byl ovšem doplněný o další rozměr díky tomu, že šlo o dělnické hnutí v řadách národnostní menšiny, žijící na území cizího státu. Tento vývoj pol-

⁷ M. Strmiska, et al., *Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů*, Praha 2005, s. 21; J. Rupnik, *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002, s. 41–56.

ského dělnického hnutí na československém Těšínsku v letech 1918–1938 lze v zásadě vykládat jako spor národního cítění se sociálně revolučním programem. Součástí polské národní identity byl pod vlivem vývoje po první světové válce a polsko-sovětského konfliktu také jednoznačný odpor k sovětskému Rusku. To se v konkrétní podobě projevovalo v rámci polského socialistického hnutí důrazem na demokratické principy a reformní cestu k socialismu. V konkrétních podmínkách československého Těšínska ovšem podobný přístup neodpovídal náladám většiny polského dělnictva. Zhroucení Habsburské monarchie bylo mezi polským dělnictvem doprovázeno nejen nadějemi na utvoření samostatného polského státu, ale také očekáváním dalekosáhlých sociálních změn. Polská sociální demokracie v Habsburské monarchii však od počátku první světové války zastávala názor, že hlavním úkolem všech Poláků v této chvíli je bojovat o obnovu polského státu, což představitelé polské sociální demokracie v Rakousku vedlo ke spolupráci s reprezentanty jiných politických směrů a k akcentování národního programu obnovy polského státu na úkor sociálně revolučního programu. Tato politika pokračovala i po roce 1918 a v období československo-polského sporu v letech 1919–1920 vedoucí představitelé PPS na Těšínsku usilovali o shodu s představiteli jiných polských politických směrů ve snaze udržet jednotu polského tábora a prosadit společný polský národní zájem, kterým bylo připojení co největší části Těšínska k Polsku. Šlo o vývoj zcela analogický tomu, k jakému došlo u pravice české sociální demokracie.

Mezi polským dělnictvem však zřejmě převládaly silné sklony k živelnému radikalismu a mnoho polských dělníků pravděpodobně příliš nerozlišovalo, zda jde o radikalismus sociální či národní. Odpor polského dělnictva proti přítomnosti československého vojska a opatřením československé administrativy v letech 1919–1920 byl zřejmě národním i sociálním hnutím současně a byl polskými představiteli prezentován jako doklad vůle zdejšího polského obyvatelstva po spojení s Polskem. Proto byly stávky polského dělnictva podporovány rovněž představiteli polských nesocialistických stran. Toto hnutí polského dělnictva je však podle mého názoru třeba vykládat spíše jako projev živelného radikalismu než jako doklad nějakého uvědomělého polského národního úsilí. Rozhodnutí o rozdělení Těšínska a polsko-sovětská válka vedly ke zklamání a deziluzi polského děl-

nictva z jeho vůdců a k pozdějšímu masovému příklonu polských dělníků na Těšínsku ke komunistickému hnutí⁸.

Tendence k národnostní umírněnosti se v době sporu o Těšínsko nejvýrazněji projevovala mezi představiteli odborových organizací. Ti se ocitli ve velmi složité situaci, jelikož s ohledem na úlohu svých organizací museli postupovat odlišně než představitelé politické organizace polských socialistů. Zástupci odborových organizací na schůzích zdůrazňovali, že i přes nynější spory mezi Čechy a Poláky musí při obhajobě hospodářských požadavků dělnictva české i polské odborové organizace spolupracovat⁹.

Polští odboroví předáci se tak soustředili především na obhajobu sociálních požadavků dělnictva, což je vedlo ke snaze najít společnou řeč s představiteli českých odborových organizací. V období československo-polského sporu projevovali právě funkcionáři odborových organizací na české i polské straně v národnostních otázkách největší umírněnost. V roce 1921 pak odboroví funkcionáři následovali polské dělnictvo a spolu s ním na čas přešli ke komunistům. Současný polský historik to charakterizoval celkem přesně, když napsal:

Organizacje zawodowe przechodziły jednak w miarę narastania napięcia oraz nastrojów nacjonalistycznych na pozycje jednoznacznie klasowe i stawały się często platformą agitacji komunistycznej¹⁰.

Vedle funkcionářů polských odborových organizací představovali skupinu s určitým specifickým zájmem polští socialisté v Moravské Ostravě. V této oblasti díky imigraci z někdejší rakouské Haliče také žilo a pracovalo několik tisíc polských dělníků, ale o toto území žádný spor neprobíhal a bylo od počátku nespornou součástí vznikající Československé republiky.

⁸ I. Baran, *Polští socialisté na Těšínsku a Ostravsku v období československo-polského sporu 1918–1920. I.–II. část*, „Slezský sborník” 2006, obj. 104, č. 1–2, s. 1–17, 90–107; A. Stepniak, op. cit., s. 260–329.

⁹ Zemský archiv v Opavě, fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, relace, 1919, sign. 972, k. 1166.

¹⁰ K. Szelong, *Podłoże organizacyjne polskiej akcji plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim*, [w:] *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego*, red. M. W. Wanatowicz, Katowice 1992, s. 43.

Vzhledem k této skutečnosti zdejší organizace polských socialistů ihned po vyhlášení nezávislosti Československa deklarovaly loajalitu k novému státu. Otevřený konflikt, ke kterému došlo mezi Československem a Polskem v lednu 1919, ovšem postavil polské socialisty v Moravské Ostravě do krajně obtížné situace. Ti na vypuknutí sporu reagovali založením vlastní politické strany, nezávislé na PPS v Polsku, jelikož bylo zřejmé, že Moravská Ostrava zůstane součástí Československa bez ohledu na výsledek sporu o Těšínsko. Také tato skupina polských socialistů často vyzývala k národnostní umírněnosti, především s ohledem na vlastní obtížnou situaci.

Spojení těchto různých skupin polských socialistů v Československé republice se uskutečnilo v únoru 1921 ve zmiňované straně PSPR. Toto spojení však nevyřešilo základní problém, kterým bylo odcizení polského dělnictva jeho vůdcům a jeho příklon ke komunistickému programu. Toto odcizení se projevovalo hlavně tím, že mnoho zradikalizovaných polských dělníků přecházelo k levici české sociální demokracie, která se chystala přistoupit ke Komunistické internacionále. Právě obavy z toho, že zradikalizovaní polští dělníci masově přejdou k českým komunistům, byly zřejmě rozhodujícím motivem, který vedl představitele PSPR pod vedením Emanuela Chobota k rozhodnutí urychleně založit polskou komunistickou stranu v Československu. To se stalo v květnu 1921, krátce poté, co se uskutečnil sjezd levice české sociální demokracie, kde bylo rozhodnuto přijmout 21 podmínek Komunistické internacionály. Jak bylo v těchto případech obvyklé, následoval rozpad strany na levici, která přijala podmínky Komunistické internacionály a začala vystupovat jako polská komunistická strana v Československu, a pravici, která si podržela původní název PSPR.

Ačkoli převrat v PSPR organizovali hlavně funkcionáři polských odborových organizací, vůdčími představiteli polských komunistů v Československu se nakonec stala skupina aktivistů, kteří působili v letech 1919–1920 ve Vídni. Šlo o skupinu polských komunistů, kteří zde vydávali a na Těšínsku se snažili rozšiřovat svůj časopis „Świt”. Tito lidé v PSPR do roku 1921 nehráli významnější roli, ale po rozdělení PSPR a odchodu levice se v rámci polské sekce Komunistické strany Československa rychle dostali do vedoucích funkcí a zcela zde zastínili původní iniciátory přeměny PSPR v polskou komunistickou stranu. Na slučovacím sjezdu v Praze na přelomu října a listopadu 1921 již byl do ústředního výboru KSČ zvolen

jako zástupce polských komunistů představitel této skupiny Karol Śliwka. Odboroví sekretáři, kteří rozpad PSPR iniciovali v obavě ze ztráty vlivu v řadách polského dělnictva, se poté soustředili na práci v odborových organizacích. Počátkem roku 1924 se pak tito lidé vrátili zpět do PSPR¹¹.

Příběh polských socialistů na československém Těšínsku od roku 1921 je pak příběhem menšiny (podle mého odhadu asi jedné třetiny) polských dělníků, kteří se nedali strhnout radikalismem většiny a pro které bylo polské národní cítění a vědomí sounáležitosti s Polskem důležitější než sociálně revoluční program. Šlo zřejmě také v průměru o generačně starší, dlouhodobě organizované a kvalifikované dělníky. Příznivci PSPR, kteří se v roce 1921 postavili proti přistoupení ke Komunistické internacionále, soudili, že jejich hlavním úkolem by neměla být příprava revoluce, ale obrana práv polské menšiny v Československé republice. PSPR nikdy nebyla názorově zcela jednotnou stranou a poměrně často docházelo k přechodu některých členů z PSPR do KSČ či obráceně. Hlavní rozdíl mezi oběma stranami spočíval právě v otázce identity jejich členů. Polští socialisté sdružení v PSPR se prakticky pokládali za jakousi zahraniční organizaci PPS v Polsku, a stejně jako jiní uvědomělí Poláci na Těšínsku se v první řadě solidarizovali s Polskem. Situace polských komunistů v rámci KSČ byla přirozeně zcela odlišná. I když polští komunisté na československém Těšínsku v některých obdobích národní zájmy polské menšiny silně akcentovali, vždy pro ně byl takový postup především agitačním prostředkem pro jiný cíl, kterým bylo uskutečnění revoluce podle sovětského vzoru. Jinak tomu bylo u polských socialistů, pro které tím nejdůležitějším byla vždy právě národní otázka. Nesouhlas s komunistickým programem a odpor k bolševickému režimu v Sovětském svazu jistě také hrály určitou roli, ale podle mého názoru programové otázky nebyly tím určujícím rozdílem. Základní rozdíl podle mého názoru spočíval v tom, že zatímco pro komunisty byl na pomyslném žebříčku hodnot vždy na prvním místě jejich politický program, u PSPR to bylo polské národní cítění a zájmy polské menšiny. Lze to

¹¹ J. Chlebowczyk, *Karol Śliwka i towarzysze walki. Z dziejów ruchu komunistycznego na Zaolziu*, Katowice–Kraków 1972, s. 36–48; I. Baran, *Mezi Druhou a Třetí internacionálou. Polští socialisté v Československu v letech 1920–1921. I. a II. část, „Slezský sborník”* 2008, t. 106, č. 1 a 2, s. 14–35, 138–152.

také říci tak, že zatímco členové PSPR byli oddaní Polsku, komunisté byli oddaní Sovětskému svazu. Vždy, když se dostal do rozporu ideologický či programový postoj se zájmy polské národnosti, dala PSPR přednost národním zájmům.

Z volebních výsledků je však zcela zřejmé, že v řadách polského dělnictva převažovali lidé, kteří akcentovali především sociální otázky, což se projevovalo dvoj- až trojnásobně vyšším počtem hlasů, který na Těšínsku komunisté v porovnání s PSPR získávali. To lze nejlépe analyzovat v situaci, kdy všechny polské strany kandidovaly samostatně, jako například při volbách do okresních zastupitelstev v prosinci 1928. Tehdy získala PSPR v českotěšínském a fryštátském okrese s největším zastoupením polského obyvatelstva celkem 6 391 hlasů, zatímco polské občanské strany dohromady získaly 17 407 hlasů (ZŠK 10 486 hlasů, PSL 6 921). Komunisté ovšem při těchto volbách v obou okresech získali 22 013 hlasů¹². Samozřejmě je třeba vzít v úvahu, že mezi voliči komunistů byli rovněž Češi a Němci.

Postoje PSPR pak vyplývaly z celkové situace polské menšiny a z přesvědčení, že obhajoba národních zájmů polské menšiny má přednost před vším ostatním. Analogický vývoj lze pozorovat na české straně, protože u českých sociálních demokratů hrálo jejich české národní cítění stejně významnou roli, jakou hrálo polské národní cítění u socialistů polských. Snahy o spolupráci mezi českými a polskými socialisty proto mohly mít úspěch pouze při řešení hospodářských a sociálních otázek, případně ve všeobecně politických záležitostech. V národnostních otázkách, které byly pro polské socialisty i české sociální demokraty tím nejdůležitějším, těžko mohlo dojít k nějaké trvalejší spolupráci, jelikož tam, kde na sebe narážel polský a český národní zájem, dávali čeští i polští socialisté vždy přednost zájmům vlastní národnosti před jakýmikoli jinými ohledy.

V prvních letech po rozdělení Těšínska čeští a polští socialisté prakticky žádné kontakty nenavazovali. PSPR však v letech 1921–1923 udržovala přátelské vztahy s německými sociálními demokraty v Československé republice, a tato spolupráce vedla k podpoře některých polských požadavků ze strany německé sociální demokracie v Československu. Němečtí sociálnědemokratičtí poslanci také občas v československém parlamentu

¹² *Po walce wyborczej*, „Robotnik Śląski”, 8 XII 1928, nr 52, s. 1.

vystupovali s kritikou některých opatření československé administrativy na Těšínsku. K jistému uvolnění ve vztazích mezi českými a polskými socialisty na Těšínsku došlo v roce 1923, kdy čeští sociální demokraté v obavě, aby PSPR na mezinárodním kongresu sociálně demokratických stran v Hamburku nepodpořila stížnosti německé sociální demokracie v Československu na národnostní politiku Československa, učinili PSPR jisté ústupky a podpořili některé požadavky polské menšiny.

I když ve vztazích mezi oběma stranami došlo poté k jistému uvolnění, k navázání skutečné stabilní spolupráce nedošlo a čeští i polští socialisté dávali i nadále raději přednost spolupráci s jinými stranami vlastní národnosti. Zájem o spolupráci obou socialistických stran se projevoval hlavně u PSPR, která si od této spolupráce slibovala podporu polských národních požadavků ze strany svých českých soudruhů. Z výše zmíněných důvodů však k navázání skutečné spolupráce obou stran nedošlo. Opakovaně uzavírané dohody mezi představiteli PSPR a regionálního vedení české sociální demokracie v Moravské Ostravě o vytvoření společného výboru, který by projednával a pomáhal řešit sporné otázky, nakonec nikdy nevedly k žádnému praktickému výsledku. Na pravidelných jednáních obou stran docházelo pouze k vzájemnému obviňování z toho, kdo více zrazuje socialistický program a dává raději přednost spolupráci s vlastní buržoazií, než se svými soudruhy jiné národnosti¹³.

Postoj českých sociálních demokratů lze ale do jisté míry pochopit. Československá sociální demokracie byla celostátní stranou, přičemž otázka vztahů s polskými socialisty na Těšínsku byla pro vedení strany obvykle zcela podružnou záležitostí. Vůdčí představitelé české sociální demokracie sice obvykle verbálně vyjadřovali podporu některým požadavkům polských socialistů na Těšínsku, ale fakticky se nikdy neodhodlali k nějakému účinnému zákroku ve prospěch polské menšiny a jejích požadavků. Ani společná jednání mezi českými sociálními demokraty a PPS nevedla k posunu. Je ale zajímavé, a podle mého názoru docela charakteristické, že zástupce PPS Mieczysław Niedziałkowski na jednom z těchto jednání projevoval pro problémy českých sociálních demokratů jisté porozumění a tvrdil, že PPS

¹³ I. Baran, *Polští socialisté na československém Těšínsku v letech 1921–1925*, „Moderní dějiny” 2008, obj. 16, s. 81–118.

má podobné potíže, když se snaží přimět své členy z východní Haliče, aby změnilí své stanovisko k Ukrajincům¹⁴.

S ohledem na tyto problémy, které plynuly z existujícího národnostního konfliktu v regionu, zůstává otázkou, zda PSPR neměla raději pokračovat v bližší spolupráci s německými sociálními demokraty. Tuto možnost se však polští socialisté po roce 1923 už nepokusili více využívat. Situaci PSPR v následujících letech dobře vystihla polská autorka Joanna Januszewska-Jurkiewicz, která konstatovala, že PSPR byla uvězněná v trojúhelníku polské občanské strany a polský konzulát – komunisté – čeští sociální demokraté¹⁵. Podle mého názoru, ale právě spolupráce s německými sociálními demokraty mohla být cestou, která by PSPR umožnila z tohoto „bludného trojúhelníku“ uniknout. Lze předpokládat, že němečtí sociální demokraté v Československu jakožto politická strana národnostní menšiny by měli pro potřeby polské menšiny větší pochopení než čeští sociální demokraté jakožto představitelé politické strany vládnoucího národa.

Jelikož se polští socialisté soustředili v první řadě na obranu národnostních práv polské menšiny a u českých sociálních demokratů pro toto své snažení nenalezali dostatečnou podporu, nezbylo jim nic jiného, než v této záležitosti spolupracovat s polskými občanskými stranami, tak jako tomu bylo v období československo-polského sporu o Těšínsko. Většina polského dělnictva však již na počátku dvacátých let přešla ke komunistům, takže socialisté byli při spolupráci s občanskými stranami odsouzeni k tomu hrát roli nejslabšího a nepříliš respektovaného partnera. Navzdory těmto nevýhodám se právě spolupráce s polskými občanskými stranami stala pro PSPR hlavní strategií k prosazování vlastního vlivu.

Poprvé PSPR s občanskými stranami navázala otevřenou spolupráci při obecních volbách v září 1923, kdy polské strany postavily společné kandidátky. Před parlamentními volbami v roce 1925 pak PSPR dlouho váhala a dávala najevo zájem jít do voleb společně s českými sociálními demokraty, pokud by jí nabídli volitelné místo na své kandidátce. K ničemu takovému však čeští sociální demokraté nebyli ochotni, a PSPR proto po

¹⁴ *Zjazd P.S.P.R. w Cieszynie Czeskim*, „Robotnik Śląski”, 31 III 1925, nr 52, s. 2.

¹⁵ J. Januszewska-Jurkiewicz, *Zaolzie w polityce rządu i opinii społeczeństwa polskiego (1925–1937)*, Katowice 2001, s. 157.

obtížném vnitřním boji přijala druhé místo na společné kandidátce polských občanských stran do poslanecké sněmovny. Jak bylo možné očekávat, polské hlasy stačily pouze k získání jednoho poslaneckého mandátu, který získal představitel ZŠK dr. Leon Wolf. Druhým polským poslancem se stal komunistický funkcionář polské národnosti Karol Śliwka, což jako by dále potvrzovalo slabost a bezvýznamnost pozice PSPR v polském táboře. Předvolební kompromis a pro PSPR nepříznivý výsledek voleb vyvolal ve straně krizi, z níž se PSPR obtížně vzpamatovávala. Při volbách v roce 1925 se také projevil něco, co se mělo do budoucna stát typickým, totiž vliv polského konzulátu v Moravské Ostravě na politiku polské menšiny na československém Těšínsku. Tento vliv v sobě skrýval značné potenciální nebezpečí pro československo-polské vztahy. Dokud měla polská diplomacie zájem na korektních vztazích se svým jižním sousedem, zůstávalo toto nebezpečí skryté. Vyšlo však najevo v okamžiku, kdy došlo v polské zahraniční politice k obratu¹⁶.

V letech 1926–1927 se PSPR postupně podařilo překonat krizi způsobenou volebním kompromisem a stabilizovat svou existenci. V osobě Emanuela Chobota, který na počátku roku 1924 opustil KSČ a vrátil se zpět do PSPR, získala strana schopného a energického (ale také velmi autoritativního a poněkud sebestředného) vůdce. Chobot se stal předsedou strany v únoru 1929 a pod jeho vedením se PSPR díky obratnému vyjednávání před parlamentními volbami v říjnu tohoto roku dokonce podařilo umístit svého zástupce (právě E. Chobota) na první místo společné kandidátky všech polských stran a získat poslanecký mandát.

Polské strany před volbami v roce 1929 utvořily společnou kandidátku se spojenými židovskými stranami v Československu, díky čemuž se polské kandidátce podařilo získat dokonce dva poslanecké mandáty. PSPR získání poslaneckého mandátu vnímala jako satisfakci za bolestný a draze zaplacený kompromis z roku 1925. Tento úspěch byl ale spíše optický klam. Pokud ve volbách v roce 1925 získala polská kandidátka ve fryštátském a českotěšínském okrese 29 048 hlasů, a polsko-židovská kandidátka o čtyři roky později 26 487 hlasů, je zcela zřejmé, že E. Chobotovi k poslaneckému mandátu dopomohly z 90% hlasy týchž lidí, kteří v roce

¹⁶ I. Baran, *Polští socialisté na...*, s. 98–131.

1925 zvolili poslancem dr. Wolfa. Mnozí z těchto lidí jistě při hlasování zažívali podobné pocity, jaké v roce 1925 prožívali příznivci PSPR, kteří měli hlasovat pro dr. Wolfa, jehož politická orientace byla z ideologického hlediska antipodem programu, ke kterému se hlásila PSPR. Polští socialisté tedy svůj mandát nezískali díky vlastní síle, ale díky obratnému koaličnímu vyjednávání. Totéž platí i o celé polské menšině, která za svůj druhý mandát nepochybně vdělila hlasům židovských voličů (na Těšínsku získala polsko-židovská kandidátka 27 356 hlasů zatímco v celostátním měřítku 104 539, což stačilo na čtyři mandáty, které si polští a židovští kandidáti rozdělili napůl). Největší důležitost však pro polskou menšinu měla spolupráce s polským konzulátem, díky jehož pomoci se mohl tento úspěšný projekt realizovat. Volby v roce 1929 tak dále prohloubily vazbu mezi polským konzulátem a nekomunistickými představiteli polské menšiny¹⁷.

V následujících letech pak přes různé ideologické či osobní spory pokračovala spolupráce mezi PSPR a polskými občanskými stranami, potažmo polským konzulátem, který v této době politiku polských stran prakticky řídil. V onom pomyslném trojúhelníku polské občanské strany, KSČ, česká sociální demokracie se PSPR jednoznačně přibližovala vrcholu polské občanské strany a konzulát.

Zlom ve vztazích mezi PSPR a polskými občanskými stranami přinesl obrat v zahraniční politice Polska vůči Československu na přelomu let 1933 a 1934. Polská diplomacie zahájila v lednu 1934 v souvislosti s patnáctým výročím československé vojenské akce na Těšínsku kampaň proti Československu, která byla oficiálně zdůvodňována perzekucí polské menšiny v Československu. I když na postupu československých úřadů vůči polské menšině bylo jistě co kritizovat, je třeba zdůraznit, že polské menšině v Československu se žilo neporovnatelně lépe než polským menšinám v jiných státech (např. v Německu), což přitom polské diplomacii nijak nebránilo v udržování přátelských vztahů s těmito státy. V Moravské Ostravě pak nastoupil v lednu 1934 jako nový konzul Leon Malhomme, jehož

¹⁷ Idem, *Polska Socjalistyczna Partia Robotnicza na československém Těšínsku v letech 1925–1929. I. a II. část.*, „Slezský sborník” 2008, obj. 106, č. 3 a 4, s. 170–187, 266–283; D. Miszewski, *Aktywność polityczna mniejszości polskiej w Czechosłowacji 1920–1938*, Toruń 2002, s. 99–174.

jméno se stalo jakýmsi symbolem zvratu v dosavadních československo-polských vztazích. Cílem politiky nového konzula bylo dosáhnout usměrnění polské menšiny v Československu v souladu s představami tehdejšího vládnoucího režimu v Polsku a utvořit jednotnou stranu polské menšiny v Československu. To se ovšem ukázalo jako problém. Z mezinárodního hlediska pokládala PSPR za svůj vzor a za sobě nejbližší stranu PPS v Polsku a o tom, jaké stanovisko k té či oné otázce PSPR zaujme, rozhodovala především aktuální politika PPS. Vzhledem k ostře opozičnímu stanovisku PPS vůči sanačnímu režimu se proto PSPR zdráhala podřídit politickým koncepcím, které prosazoval nový generální konzul.

Vývoj vztahů mezi polskými socialisty v Československu a představiteli polské diplomacie tak lze pokládat za příklad konfliktu politické a národní identity. Součástí národní identity všech uvědomělých Poláků na československém Těšínsku bylo vědomí hluboké sounáležitosti s Polskem, z něhož vyplývala určitá tabuizace kritiky poměrů v Polsku a tamního vládnoucího režimu a jeho zahraniční politiky (tento postoj ale přirozeně nesdíleli polští komunisté), se kterou souviselo přesvědčení o nutnosti zachovávat loajalitu oficiálním představitelům Polska. Polští socialisté na československém Těšínsku se tak ovšem vzhledem ke svým vazbám na opoziční PPS ocitli ve schizofrenní situaci. Neochota oficiálního vedení PSPR podřídit se v letech 1934–1935 politice polského konzulátu vyplývala nepochybně především z tehdejšího ostře opozičního stanoviska PPS vůči vládnoucímu režimu v Polsku a jeho politice. Tehdejší vedení PSPR se podle mého názoru také zcela správně domnívalo, že konfrontační politika, jakou na Těšínsku od ledna 1934 prosazoval generální konzul Malhomme, je pro polskou menšinu škodlivá a nemůže jí nijak pomoci. Toto stanovisko prosazoval zejména předseda strany Chobot, zvláště poté, co se při své návštěvě Varšavy v červenci 1934 ujistil, že v této otázce může počítat s podporou vedoucích představitelů PPS. S tímto názorem však E. Chobot zůstal v řadách polské menšiny osamocen a jeho neochota podřídit se politice konzulátu byla označena za „národní zradu”. Oficiálně byla protičeskoslovenská kampaň v Polsku od ledna 1934 zdůvodňována pronásledováním polské menšiny na československém Těšínsku. Jakkoli lze mít výhrady vůči některým krokům československé administrativy (šlo hlavně o průběh sčítání lidu, neochotu státu převzít a financovat soukromé polské školy a otázku udělení

státního občanství všem osobám, které na Těšínsku do roku 1918 nezískaly domovské právo), neexistuje žádný důkaz na podporu tvrzení, že by v letech 1930–1934 došlo k nějakému dramatickému úpadku pozic polské menšiny. I když v letech nastupující hospodářské krize byli Poláci, a to i ti, kteří byli občany Československé republiky, pravděpodobně skutečně propouštěni ze zaměstnání ve větší míře než Češi a ve větším počtu, než by odpovídalo jejich podílu na celkovém počtu obyvatel, nezdá se, že by se to až do roku 1934 nějak negativně projevovalo na rozvoji polské menšiny, alespoň co se týče počtu dětí navštěvujících polské školy.

Mezi členy PSPR vyvolala protičeskoslovenská politika Polska, jejíž zahájení se časově shodovalo s podpisem německo-polského deklarace o nenásilí v lednu 1934, hlubokou krizi. Každý člen či přívrženec PSPR byl postaven před nesmírně obtížnou volbu, zda zachovat věrnost polskému konzulátu, který reprezentoval v Polsku vládnoucí autoritativní režim tzv. sanace, nebo svým politickým zásadám. Oficiální vedení strany v čele s E. Chobotem se postavilo proti politice konzulátu. Tento názor však zdaleka nesdíleli všichni členové strany, a v PSPR proto vypukl rozkol. Do čela opozice, která trvala na udržení spolupráce s polským konzulátem a polskými občanskými stranami, které tuto opozici také mohutně podporovaly, se postavil místopředseda strany Augustyn Łukosz. Konflikt mezi přívrženci a odpůrci přizpůsobení PSPR politice polského konzulátu byl ovšem mezi členy a přívrženci strany vnímán do značné míry jako osobní konflikt mezi příznivci a odpůrci předsedy strany E. Chobota. Ten pro svůj egocentrismus, autoritativní povahu a značný osobní majetek nebyl ve straně oblíbený a odpor vůči němu v PSPR nebylo příliš obtížné vyvolat. Rozkol ve straně vyústil počátkem roku 1935 do vzniku nové polské sociálně demokratické strany, která pokračovala ve spolupráci s polskými občanskými stranami a konzulátem.

PSPR na roztržku mezi ní a polskými občanskými stranami reagovala snahou o bližší spolupráci s českými sociálními demokraty. Tento její pokus o sblížení však nevedl k uspokojivým výsledkům. PSPR zdůrazňovala, že pokud má ve sporu s polským konzulátem a polskými občanskými stranami obstát, musí před polskou veřejností na Těšínsku ukázat, že její aktivistická politika dokáže zájmy polské menšiny bránit lépe než negativismus občanských stran. I když čeští sociální demokraté slibovali PSPR podporu

ve věci oprávněných požadavků polské menšiny (postátnění soukromých polských škol, udělení občanství těm haličským imigrantům, kteří je dosud neobdrželi apod.), v praxi se tato slibovaná podpora nijak neprojevovala. Při volbách v roce 1935 pak byl kandidát PSPR Józef Badura postaven na kandidátku české sociální demokracie, ale vzhledem k malému počtu polských hlasů, který společná kandidátka získala, PSPR nakonec očekávaný mandát neobdržela¹⁸.

To bylo pro PSPR velkým zklamáním. Po volbách musel z čela strany odejít E. Chobot, který byl hlavním obhájcem úzké spolupráce mezi PSPR a českými sociálními demokraty. Během roku 1936 se PSPR pokusila o bližší spolupráci s komunisty, což umožňovala politika Lidové fronty, kterou v této době prosazovala Kominternu, ale vzhledem k oboustranné nedůvěře ani tento pokus nevedl k trvalým výsledkům. V následujícím roce se pak PSPR opět začala sbližovat s polskými občanskými stranami a polským konzulátem. V druhé polovině třicátých let také došlo k oslabení opozičního stanoviska PPS vůči sanačnímu režimu. To byl pravděpodobně hlavní důvod, proč i PSPR v letech 1937–1938 zaujala odlišné stanovisko než v letech 1934–1935. V roce 1937 utvořila PSPR spolu s občanskými stranami v návaznosti na únorové prohlášení československé vlády ve věci zamýšlené úpravy postavení národnostních menšin společný koordináční orgán, který navazoval na obdobnou instituci, jež fungovala v letech 1929–1934. Šlo o oficiální obnovu spolupráce mezi PSPR a občanskými stranami. Svou roli při změně stanoviska PSPR jistě hrálo také to, že první pokus o usměrnění strany v souladu se zájmy polské zahraniční politiky byl veden neobratně a příliš násilně. Opatrnější a obratnější taktika polského konzulátu v následujících letech slavila naprostý úspěch.

Postoj PSPR v roce 1938 bylo možné předvídat. Polští socialisté byli uvědomělými Poláky a jako takoví sdíleli všechny základní polské představy o Zaolzí (jak bylo v Polsku nazýváno území fryštátského a českotěšínského okresu) jakožto odedávna neměně polském území, a připojení této obla-

¹⁸ I. Baran, *Mezi národem a demokracií. Polští socialisté na československém Těšínsku v letech 1934 a 1935*, „Slovanské historické studie“ 2009, t. 34, s. 47–94; E. Długajczyk, *Udział konsula Leona Malbomme'a w rozbięciu Polskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej na Zaolziu (1934–1935)*, „Sobótka“ 1993, nr 4, s. 363–375.

sti k Polsku proto chápali jako akt „dějinné spravedlnosti“. Problematický mezinárodní kontext a skutečnost, že vládnoucí režim v Polsku je nedemokratický, nemohly na tomto přesvědčení polských socialistů jakožto uvědomělých Poláků nic změnit. Polští socialisté žili v představě, že polské požadavky vůči Československu jsou čímsi zcela jiným než obdobné požadavky nacistického Německa a československých Němců. Na podzim 1938 proto PSPR plně podpořila polské požadavky na připojení Zaolzí k Polsku. I když v průběhu roku 1938 se ve straně vyskytly hlasy, které tuto politiku do jisté míry kritizovaly, tato pnutí zdaleka nenabyla takového stupně jako v letech 1934–1935. Odpůrci takovéto politiky, jako byl stranický sekretář Wincenty Kotarba, svůj nesouhlas vyjádřili složením funkcí ve straně, ale dále se nepokoušeli vyvíjet nějakou konkurenční politickou aktivitu.

Po obsazení fryštátského a českotěšínského okresu polským vojskem PSPR rychle splynula s PPS ve Slezském vojvodství. Připojení Zaolzí k Polsku také poněkud paradoxně pomohlo ukončit dlouholetý spor mezi polskými socialisty a komunisty. Jelikož v Polsku byla komunistická strana postavená mimo zákon, polští komunisté na Zaolzí často vstupovali právě do PPS. Těšínská organizace této strany se tak brzy stala jednou z nejradikálnějších organizací PPS v celém Polsku¹⁹.

¹⁹ I. Baran, *Od roztržky ke spojenectví. Polští socialisté na československém Těšínsku v letech 1936–1938*, „Slovanský přehled“ 2011, obj. 97, č. 1–2, s. 49–74. M. W. Wanatowicz, *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918–1945*, Katowice 1994, s. 173–174.